

BEYHAKÎ, İLMÎ HÜVİYETİ
ve
HADİS İLİMLERİNDE “TÜR EDEBİYATI”NA KATKISI*

Yrd. Doç. Dr. Veli ATMACA**

ÖZET

Bir coğrafyanın, üzerinde asırlardır yaşanmış kültür ve edebiyat birikimiyle tanımlanması için, o bölgede vucûda getirilmiş olan eserlerin ve yazılı malzemenin ortaya çıkışına sebep teşkil eden olaylarla birlikte ele alınması bir zarûrettir. Yani her devir ve her kültürel coğrafya kendi eserlerine bir şekilde yansımıştır diyebiliriz.

Beyhakî'yi ve eserlerini de, kendi zamanının ve coğrafyasının şartlarından ayrı olarak ele alamayız. Böyle bir muhaddisin, eserlerinin içeriği ve isimleri kendi dönemine cevap olarak algılanmalıdır. Musannıfımızın, Hadis İlmî'nin önem arz eden ama aynı zamanda muhataralı konularına münhasır müstakil ve hacimli eserler kaleme almak sûretiyle, Hadiste Tür Edebîyâtı'na katkısı çok olmuştur. Eserlerinin isimlerinde bunu görmek mümkündür

Anahtar kelimeler: Beyhakî, Du'â, Horasan, Ehl-i Sünnet

ABSTRACT

The State Knowledge of Bayhakî and His Contributes for “Kind Literature” in the Sciences of Hadith

A region's being defined with its cultural and literature's accumulation for years is a compulsion with the occurrences that form the reason of works and written materials produced in the area. That is, we can express that every period and every cultural geography has been reflected in its works roughly.

* Bu çalışmayı, babamın aziz ruhuna ithaf ediyorum.
Çalışmanın başlığında her ne kadar “Tür Edebîyâtı” tabirini kullanmışsak da, zengin kaynak mirasına sahip olan Hadis Anabilim Dalı'ndaki konu zenginliğiyle mütenâsip hacimli eserlerin içerisinde bir anabölüm olarak veya her bir konuya münhasır müstakil kitapların da çok oluşu, Hadis Edebîyâtı'nın tasnif ve tanımlanmasında kullanılmak üzere, “Konulu Hadis Edebîyâtı” veya “Hadiste Tür Edebîyâtı” gibi, kapsayıcı ve tanımlayıcı bir kavramın kullanılmasının gerekli olduğu kanaatindeyiz. Uzmanlarınca bu kavramlardan biri veya bunlar dışında uygun görülecek bir isimlendirmenin yapılmasına da açık olmak kaydıyla, şimdilik bu tabiri kullanıyoruz.

** Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis ABD., veli_atmaca@hotmail.com

It is beter to take Beyhaki and his works in hand with conditions of the period and region he lived. The contents of the works of such a recounter and their names should be perceived as an answer of his period. It is possible to see such contributions in his works.

Keywords: Bayhaki, Prayer, Horasan, Ahla al- Sunna

Giriş

Tasnif döneminin son temsilcilerinden birisi olarak adlandırabileceğimiz Ebû Bekr el-Beyhakî'nin, eserlerinin çeşitli konulara munhasır ve müstakil olması yanında ele aldığı her konuda mevzu ile alakalı bütün rivayetlerin derleme gayreti itibariyle tanıtılması gerekli görülen muhaddislerden birisi olduğu takdir edilir. Şimdilik bir kanaat olmak kaydıyla, kendisinden sonraki müellif ve musannıflara da çeşitli yönlerden rehberlik etmiştir. Beyhakî'nin tanıtılmasını gerekli kılan hususlardan birisi de yaşadığı, ilim öğrenme tarzı ve ihtiyacını yönlendiren sosyo-kültürel coğrafyanın ilgi çekici tarihi manzarasıdır.

Beyhakî'nin olduğu gibi diğer muhaddisler, müfessirler ve kelamcılarının hayatı ve eserleri, içinde buldukları mezhebî oluşum, siyasal yapı ve iktidarın tercihi olan mezhebin mahiyeti ile tasavvufî hareketler çerçevesinde ele alınarak anlaşılandırılmalıdır.

Bize göre her devrin ve coğrafyanın eseri, o dönemin ve bölgenin siyasî, kültürel ve dînî oluşum ve gelişimden varestedir.

İsmi, Nesebi, Nisbesi ve Künyesi

Künyesi Ebû Bekr, İsmi ve nesebi de Ahmed b. Hüseyin b. 'Ali b. Mûsâ olan bu önemli Şâfi'î âlim, H. 384'de Husrevcird'de doğmuştur. Köyünün bağlı bulunduğu nahiye merkezi olan Beyhak'a nisbet edilmiştir¹.

¹ Biyografi (Tabâkât) kitapları, doğum tarihi konusunda mutabıktırlar: Sübkî, *Tabakât*, IV/8; Ebû Bekr b. Şehbe, *Tabakâtu's-Şâfi'iyye*, I/225; Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, III/132; Brockellmann, G.A.L., I/363, s. 446, S. 1363, s. 618; Sem'ânî, *el-Ensâb*, I/438; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I/76; İbn 'îmâd, *Şezerât*, III/305; Zirikî, *el-A'lâm*, I/116.

El-Beyhakî'nin nisbet edildiği Beyhak: Nîsâbü'r'dan 20 fersah (iki günlük) uzaklıkta birkaç köyün oluşturduğu bir nâhiyedir. Husrevcird de bu nâhiyenin merkez köyüdür. Kaynaklardan sadece Mu'cemu'l-Buldân'da Husrevcird, İsferyayin'in vilâyetlerinden biridir" şeklinde farklı bir tarif yer almakta, ancak diğerlerinde buna itibar edilmemektedir. Yakut el-Hamevî: "Beyhak, Farsça asıllı bir kelime olup "Beyhen" şeklindedir, "en iyi" anlamına gelir. Nîsâbü'r vilâyetlerinin içinde en büyüğüdür.

Hayatı

Beyhakî kendi asrındaki âlimler ve sonrakiler tarafından ilmî ciddiyeti ve hadîsteki hassasiyetine dâir övgü dolu sözlerle anılmıştır. O, devrinin siyâsilerine boyun eğmeyen, dörtbir yandan derlediği hadîslerden oluşturduğu eserleri ve yetiştirdiği talebeleriyle bilgisini paylaşan vakûr bir şahsiyetti².

Zühd ve riyâzet sahibi birisi olan Beyhakî, şiir yazacak kadar san'atkâr ruhlu kişiliğiyle, katı mizaçlılara, aydın olma gururuna mahkûm kişiliklere yabancı idi. Kaynaklarda onun hakkında nakledilenlerin hepsini burada zikretme imkanımız yoktur.

"Beyhakî, zamanında ender kişilerden, arkadaşları içinde mümtaz birisi ve kendi devrinin hafızı idi. Hadîs'de rolü az olsa da rivâyetleri çok kıymetli, rivâyetleri üzerindeki çalışmaları ve çeşitli mevzûlarla ricâl hakkındaki bilgisine de gıpta edilirdi. İmâmu'l-Harameyn der ki; Şâfiî mezhebinden olanların İmâm Şâfiî'ye, O'nun da Beyhakî'ye minnet borcu vardır. Zira o Şâfiî'nin (delillerini ve eserlerini düzenlemek ve hadîs kaynaklarını takviye etmek suretiyle) mezhebine ve görüşlerine yardım etmiştir³.

Beyhakî'nin oğlu Ebû 'Ali der ki: "Babam bana şöyle nakletti: Ben *Ma'rifetu's-Sünen ve'l- Âsâr*'ın bir kısmını düzenlediğim sırada, Fakih Ebû Muhammed Ahmed b. 'Ali bana geldi ve şöyle dedi: 'Ben rüyâmda İmâm Şâfiî'yi, elinde *Ma'rifetü's-Sünen*'den sayfalar olduğu halde gördüm. Bana dedi ki: 'Beyhakî'nin Ma'rife'sinden yedi cüz okudum ve istifade ettim.'⁴ dediğini söyledi.

Musannfımızın, İmâm Şâfiî ile veya eserleriyle ilgili daha bazı menkıbeleri anlatılmaktadır. Beyhakî o dönemde diğer Eş'arî kelâmcıları gibi Vezîr Amîdu'l-

321 köyden oluşur. Beyhak, Nisâbü'r'a 60 fersah uzaklıktadır. Buraya bağlı kasabalardan Husrevciird sonra "Sebzevar" adıyla anıldı. Ünlü âlimleri sayılamayacak kadar çoktur. Bunun yanında halkının çoğu Râfızî'dir.". Nisâbü'r büyük bir şehir olup, fâziletli kişilerin ve alim şahsiyetlerin kaynağıdır. Gezdiğim şehirler içinde ona denk bir yer görmedim. H. 31 yılında Hz. Osman zamanında sulh ile fethedilmiştir. Hz. Ömer zamanında fethedildiği de söylenir." Yâkut, *Mu'cemu'l-Buldân*, I/537-538; II/370; VI/331; *İbn Hallikân*, I/76; Sübkî, *Tabakât*, IV/8; Sem'ânî, *el-Ensâb*, I/438; Ebû Bekr Şehbe, *Tabakât*, I/227; Necm 'Abdurrahmân, *el-Beyhakî*, s. 33.

² Necm 'Abdurrahmân Halef, *İmâmu'l-Beyhakî*, s. 18-19.

³ Sübkî, *Tabakât*, IV/10-11.

⁴ Sübkî, a.g.e., IV/11; Zehebî, *Tezkire*, III/1134.

Mülk'ün takibine uğramış, bu yüzden Mekke'ye gitmiştir. H. 441 yılında tekrar Nisâbü'r'a çağrılmış ve H. 458, M. 1066'da vefatına kadar da burada kalmıştır.⁵

Ebû Bekr el-Beyhakî, Beyhak'ta ikâmet etti. İlm tahsili (hadîs dinlemek) için Horasan, Bağdad, Kûfe ve Hicâz'a yolculuk yaptı. Âhir ömründe, öğrencilere “el-Ma'rife” adlı eserini okutması için Nisâbü'r'a dâvet edildi. Mekke'den Nisâbü'ra gelen el-Beyhakî, vefâtına kadar burada öğrenci yetiştirdi⁶.

Aza kanaat eden, zühd ve vera' sahibi bir zattı. Kendinden öncekilerin hayat tarzını benimserdi. Hatta bazıları, onun ömrünün son 30 yılını oruçlu geçirdiğini de söylerler⁷. Zaman zaman şiir yazdığı da nakledilir:

“Mevlâya yükselmişse bir insan,
Kendisi saygıdeğer kişidir inan,
Allah'dan başkasından yücelik dileyen,
Zillete düşer olur hemân”, anlamındaki beyitler ona aittir⁸.

İlmi kişiliği

Beyhakî *Ma'rifetu's-Sünen*'inde, kendini bildi bileli (daha 15 yaşından itibaren) ilme başlayıp hadîsleri ve sahâbî sözlerini kimde bulursa almayı ve bu rivâyetlerin ricâlini, sahih ve zayıf hadîsleri ayırıp, Merfu' olanlarını Mevkuf'lardan, Mevsûl olanları da Mürsel'lerden ayırmaya çalıştığını, ifâde etmektedir. Onun, sadece Hâkim en-Nisâbü'rî'den onbinden (10.000) fazla rivâyet aldığı bilinmektedir⁹. Hadîs dinlemeye (Semâ'), henüz çocukken kendi memleketinde başladı¹⁰. Bunun haricinde; Kur'an İlimleri, Tefsir, Fıkıh ve Fıkıh Usûlü, Edebiyat, Akâid ve Kelâm İlmi, Mezhepler Tarihi gibi birçok farklı branşlarda otorite kişilerden ilim tahsil etmiştir¹¹.

Müellif kendi döneminde, hadîs hafızlarının başında gelirdi. Bulunduğu çağda büyük muhaddis ve sünnet bilgisinin hocası olarak bilinirdi. Zehebi: “Eğer

⁵ G.A.L. I/363, s. 618.

⁶ Subkî, *Tabakât*, IV/10; Zehebî, *Tezkire*, III/1133; İbn Hallikân, I/76; Zirikî, *el-A'lâm*, I/116; G.A.L., I/363, s. 446-447; İbn 'îmâd, *Şezerât*, III/305; İbn 'Abdilhâdî, *Tabakâtu 'Ulemâ'l Hadîs*, III/329.

⁷ Zehebî, *Tezkire*, III/1133; İbn Hallikân, I/76; İbn 'Abdilhâdî, *Tabakât*, III/331; Sübkî, *Tabakât*, IV/10; Ebû Bekr Şehbe, *Tabakât*, I/226.

⁸ 'Abdulaziz Dehlevî, *Bustânu'l-Muhaddisîn* (Terc.), s. 104.

⁹ Necm 'Abdurrahmân, a.g.e., s. 38.

¹⁰ Necm 'Abdurrahmân, a.g.e., s. 46.

¹¹ Necm 'Abdurrahmân, *el-İmâmu'l-Beyhakî Şeyhu'l-Fıkh vel Hadîs*, s. 72-94'de hocalarını ihtisas alanlarına göre tasnif etmiştir. Biz, hadîs alanında istifâde ettiği hocalarından ileride bahsedeceğiz.

Beyhakî mezhep kurmak isteseydi buna bilgisi ve içtihad kabiliyeti yeterdi” demektedir¹².

O kendi asrında, muhaddislerin en bilgili idi. Büyük fakih ve hâfiz, usûl bilgisine ve hadîste ihtilâflar konusuna vâkıf olan, furû’u da iyi bilen, müslümanların imamlarından idi. Bu ve benzeri vasıflarıyla kendi hocalarından da üstün hale geldi. Adâlet ve zabt itibâriyle de çağının ender kişilerden biriydi. O, Şeyh-i Horasân lâkabıyla sika ve itkân sahibidir. Tasnifi çok nefis, faydalı eserlerinin sayısının bin cüz’den fazla olduğu ve bunlardan bazılarının kendi konusunda bir eşinin yazılmadığı ifade edilmektedir¹³.

Ebû'l-Kâsım el-İsfahânî; “Önceki ulemâ, tergîb ve terhib konularında çok müsamahalı davranıp zayıf hadîs nakletti, hatta birçoğu bu rivâyetlerin sıhatini beyan etmeden mevzu’ hadîsleri bile naklettiler” demektedir. Buna ilaveten Kettânî, Beyhakî’yi kasederek: “O, eserlerinin tümünde uydurma olduğunu bildiği hadîsleri tahrîc etmemeyi prensip edinmiştir” şeklinde Ebû Bekr el-Beyhakî’nin eserlerini tezkiye etmektedir¹⁴.

Sübkî, Beyhakî’nin Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce’nin eserlerine sahip olmadığını belirtirken, ‘Abdüllaziz Dehlevi, bu yüzden üç Sünen’in muhtevâsına vakıf olmadığını savunmaktadır. Fakat bizim tahrîc esnasında gördüğümüz kadarıyla bazı rivâyetlerin, bahsedilen bu eserlerde aynı sened ve lafızla geçtiğini gördük. Ancak bu, Beyhakî’nin o sünenlerden faydalandığı anlamına da gelmez¹⁵.

Beyhakî’nin Hadisleri Tenkid Yöntemine Bir Örnek “Rüyâ” ve “İstihâre”

Beyhakî, eserlerini tasnife niyet ettiğinde zihinsel hazırlık, plan ve düşünülen eserin ihtiyaca cevap verir nitelikte olmasına karar vermekle kalmayıp; konu ile ilgili hadisler gereğince sünnet telakki ettiği “istihâre”ye de başvurmuştur. Sadece eserin ismi ve tasnifi ile sınırlı olmayan “istihâre”nin, Beyhakî’nin hadisçiliğinde rivâyetlerin

¹² Ziriklî, *el-A’lâm*, I/116.

¹³ Sem’ânî, *el-Ensâb*, I/438; Sübkî, *Tabakât*, IV/8; Ziriklî, *el-A’lâm*, I/116; Zehebî, *Tezkire* III/1133; İbn ‘Abdilhâdî, *Tabakât*, III/331; İbn ‘İmâd, *Şezerât*, III/3-4, 305; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I/75-76; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XII/94.

¹⁴ *Keşfu’z-Zünûn*, I/400; Kettânî, *er-Risâle*, (Terc.), s. 27.

¹⁵ Sübkî, *Tabakât*, IV/9; *Bustânu’l-Muhaddisîn*, (Terc.), s. 102. Aynı bilgi Kevserî’nin el-Hâvî fi Stretî’t-Tahâvî’ye yazdığı Ta’lik’de de olduğunu belirten Takiyuddin en-Nevevî, Beyhakî’nin “Kitâbu’z-Zühûd’l-Kebîr”e yazdığı Mukaddime’de: “Belki bu durum, o eserlerin bazı cüzlerine müttali olup bir kısmına ulaşamadığı anlamında olabilir. Zira Beyhakî’de Tirmizî’nin rivâyetleri vardır” demektedir.

sıhhatı ve Merfû' olup olmadığı kanusunun neticeye kavuşturulmasında başvurduğu teknik, ilmi tedbir ve yöntemlerin tamamlayıcı unsuru olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu uygulama musannıfımızdan önceki bazı muhaddislerin müracaat ettiği bir gelenek olarak ilgi çekicidir.

Doğruluğu tartışılabilir olsa da, İslâm ilim anlayışında insanı doğru bilgiye götüren her vesileye başvurulduğunu; dünyevi meselelerde tatbik ve tavsiye edilen istihâre geleneğini, ilmî konulara da uygulama ihtiyacı, İslâm ulemâsının ilimde doğru neticeye ulaşmak ve elde ettiği sonuçtan sadece aklen değil; psikolojik olarak ta tatmin olmayı esas aldığını göstermesi bakımından incelenmeye değer görmekteyiz. Bu çerçevede Beyhakî, ilim uğrunda, münhasıran hadis naklinde meseleyi ne kadar ciddiye aldığını gösterir mahiyette sübjektif bir kriter bile olsa, "İstihâre"ye önemli bir yer vermekte olup ilimde dini tecrübeye itibar etmesi hususunda ne ilk ne de sondur. Belki bu hassasiyet İslâm âlimlerinin kendine özel; diğer kültür ve medeniyetlerde örneğinin varlığı araştırmaya değer bir uygulamadır diye düşünüyoruz. Aynı zamanda zahîrî ilim erbâbiyla, zâhid ve mutasavvıflar arasında zaman zaman sert tartışmalara sebep olan, "doğru bilginin kaynağı, vasıtaları ve mutlak bilgiye ulaşma yöntemleri" konusundaki çekişmelerin, dolayısıyla İslâm düşünürlerinin kullandığı ilim elde etme yöntemlerinin güvenilir bilgi için yeterli olup olmadığı merkezinde yoğunlaştığına inandığımız tartışmalar karşısında Beyhakî ve diğer muhaddislerin, akîlî yöntemlere ilaveten sâlih rüyayı da kullanması, ulemanın birbirlerine yakınlaşmasını sağlayıcı bir etki yaptığını düşünmek te mümkündür. Bu münasebetle tasavvuf ehlinin zahiri ilimlere, zâhiri ve akli ilim erbabının da tasavvufun işrâkî tutumuna ve tecrübelerine ünsiyetle bakmasını temin etmiştir.

Ancak şu kayd-ı itiyâdîyi unutmamak gerekir, bir hadisin sıhhatı veya kaynağı konusunda gerek metin gerekse isnadı ve ricâli konusundaki ilmi usullerle varılan sonuçlarla, istihâre'nin neticesi teâruz ederse elbette ki, önceki münekkidlerin zahiren ve ilmi olarak verdiği bilgiler esas alınmalıdır. Gerçi biz bu ölçüye muarız bir yaklaşıma rastlamadık. Hadis alimlerinden bazıları her ne kadar istihâre veya rüya yoluyla hüküm tesbitine başvurmuşlarsa da, kendilerinden öncekilerin zikrettiği sıhhat ve cerh ta'dil hükümlerini bir tarafa bırakıp kendi indi görüşlerine, istihâre sonucu elde ettiği izafi hükme tabi olmamışlardır.

Beyhakî'nin istihâre tatbikine örnek teşkil edecek olan verilerden bir kısmını özetlemekte fayda mülâhaza ediyoruz.

“Akâidden ahlâka pekçok alanda kırktan fazla kitabın sahibi olan ve Şâfiî mezhebinin yaklaşımlarını delillendirmede *Ma’rifetu’s-Sunen, el-Hilâfiyyât* ve *el-Mebsût fî Kelâmi’s-Şâfiî* gibi eserleriyle bu mezhebe büyük emekler vermiş, hadisçilik yönü *es-Sunenu’l-Kubrâ* ile öne çıkmış olan el-Beyhakî’nin (458/1066) yukarıdaki tablo içindeki yerinin ne olduğuna geçmeden önce, onun rivayetlere yaklaşımını ana hatlarıyla sunmak istiyoruz. el-Beyhakî Hz. Muhammed’in sîretini yazmak ve nübüvvetini ispat etmek amacıyla hazırlamış olduğu *Delâilu’n-Nubuvve*’ye yazdığı mukaddimede istinbat ve istidlal için her zaman sahih haberlere dayandığını beyan eder. Bu hususta şöyle der: “*Usûl ve furûya dair tasnif edilmiş eserlerimde metodum, sahih olmayanlar değil de sahih olanlarla yetinmek veyahutta sahih olanlarla olmayanların arasını tefrik ed(erek ver)mektir. Böylece ehl-i sünnetten olan okuyucu itimad edilecek delilleri görür. Ehl-i bidatten olan kalbi kaymış kimseler de ehl-i sünnetin dayandıkları rivayetlerde, haberleri kabule (redde) yol açabilecek ta’na müsait bir nokta bulamazlar. Hadisçilerin, ravilerin durumları ve kabul edilecek haberlerle reddedilecek olanlara dair gayretlerini hakkıyla tedkik eden insan şunu görür: Hadisçiler bu hususta gayretlerini hiç esirgememişlerdir. Haberinin reddini gerektiren bir sürçmesi olduğunda, oğul babasını, baba oğlunu, kişi kardeşini cerh etmekte, Allah yolunda kınayanın kınamasına aldırılmamakta, akrabalık bağı veya mali bağlantı onları bundan alıkoymamaktadır.*”¹⁶ Beyhakî, kendisinden önceki muhaddislerden farklı olarak, eserine aldığı hadisleri seçme şartlarını, telif veya tasnif ettiği kitaplarının şeklini ve amacını bizzat kendisinin izah etmesiyle temayüz etmiş alimlerimizdendir. Enbiya Yıldırım’ın ilgili makalesine dayalı olarak Beyhakî’nin hadisleri seçme ve eserinde değerlendirme şartlarından bazılarını özet olarak aktarmayı faydalı gördük. Münekkid muhaddislerin genel tavrına dair yukarıdaki malumata ek olarak kendi şahsi yaklaşımını tayin eden Beyhakî, “*kalbin şüphesiz yalandır*” diye düşünmediği hadislerle yetindiğini söyler.”

Beyhakî, “*Senedinde hadis uydurmakla veya yalancılıkla tanınan biri olmadıkça hadisçiler dualar ve amellerin faziletlerine dair hadislerin kabulünde mütesahil davranmışlardır.*” Diyerek konulu hadis değerlendirmelerinde muhaddislerin genel uygulamasını beyan etse de biz bu açıklamadan duâ ve fezâil konusundaki hadislerin hiç tenkid edilmeden eserlere alınıp nakledildiği neticesini

¹⁶ Enbiya Yıldırım, *Beyhakî ve Hadis Rivâyetinde Rüyâya Verdiği Değer*, C.Ü.İ.F.D., s. 178.

çıkaramayız. Hadis âlimlerinin, siyer ve meğâzi yazarlarının rivâyetlerine nisbetle kendilerince zayıf olan bir rivayeti tercih ettikleri malumdur. Yani muhaddislerin zayıf addettiği bir rivâyet, tarih ve siyer yazarlarının haberlerine nazaran daha muteber görülmüştür. Bizim tahrir ve tahkikini yaptığımız eserde gördüğümüz kadarıyla Beyhakî, fezâil ve duâ konularındaki hadislerin isnad ve sıhhatında bile ne kadar hassas davrandığı görülecektir. Bu bakımdan diğer hadis âlimlerinin feâil, ahbâr, duâ ve zikir gibi konulara dair tasnif ettikleri bablar veya müstakil cüz veya kitaplar tedkik edildiği taktirde sonucun pek farklı çıkmayacağı kanaatindeyiz. Lakin muhaddis oluşuyla temayüz etmeyen ulemânın eserlerindeki rivâyetlerin ise ne derec tenkide müsait olduğu da bilinmektedir. Bazı tarih, kelâm, fezâil, kıssa, ahlâk ve tasavvuf kitapları bu nevi rivayetlerin bol örnekleriyle doludur.

Beyhakî'nin istihareye verdiği önem, daha eserin tasarımı aşamasına rastlamaktadır. Muhaddisimiz bir konuda eser hazırlayacağı zaman kendi devrinin icap ve şartları muvacehesinde ulemânın ve ümmetin maslahatını düşünmenin yanı sıra mânen danışma yolunu da ihmal etmemiştir. "Beyhakî, Hz. Peygamberin tavsiyesine uyarak bazı eserlerinin başında kitabı hazırlamak için istihareye yattığını söyler."¹⁷

Rüyâ ile hadisin sıhhatini tespit konusunda, ilim ehlinin "uyuyanın rüyası vehim olabileceği gibi, Allah bunu geçen veya o vakit söz konusu olan bir şey nedeniyle ibret alması için kişiye göstermiş olabilir" dediğini nakleden el-Beyhakî, diğer hadisçiler gibi rüyayla hadis konusunda bazı rivayetler nakletmiştir. Onun naklettikleri diğerlerinin nakilleri gibi ya sahihliğini veya mevzûluğunu kabul ettiği veyahutta faziletlerle ilgili olan bir rivâyetin durumunu bir de rüyayla ortaya koyma sadedindedir."¹⁸ Bazı hadislerin sıhhati konusunda, ilmi ve teknik yollara başvurmanın yanı sıra rüyâ gibi kesinliği tartışmalı bir yöntemi bile ihmal etmemesi ve örnekleri aşağıdaki başlıklar altında incelenen hadislerde verilmektedir.

"Kader hadisi; "Beyhakî, kaderin varlığını isbat etme sadedinde ele aldığı bu kitapta zikrettiği pekçok rivâyet yanında sıhhatini kabul ettiği bu rivayetin sağlamasını bir de rüyâ ile yapmaktadır. "Âdil bir hükümdar zamanında doğdum" hadisi; Beyhakî burada da, mevzuluğunu kabul ettiği rivayetin durumunu bir de rüyayla desteklemektedir. Meleklerin rahatsız olduğu şey, İmanın ardında kıraat etmek, İki

¹⁷ Enbiya Yıldırım, a.g.m., 179-180.

¹⁸ Enbiya Yıldırım, a.g.m., 181.

günü eşit olan zarardadır”¹⁹ başlıklarıyla verilen hadis örnekleri, bu mesele ile ilgili olarak Beyhakî'nin yaklaşımını ve bu yaklaşımda tek olmadığını göstermesi bakımından yeterince bilgi verdiği kanaatindeyiz.

Vefatı

Ebû Bekr el-Beyhakî, Cemâziyelülâ'nın 10. gününde, H. 458, M. 1066 yılında Nîsâbûr'da vefat etti. Tabutla Husrevcird'e götürüldü ve oraya defnedildi²⁰.

Hocaları

1. Muhammed b. el-Hüseyn b. Dâvud, Ebû'l-Hasen, el-'Alevî (ö: 401/1010)²¹
2. Muhammed b. 'Abdillâh Ebû 'Abdillâh el-Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014)²²
3. Ebû 'Ali er-Rûzbârî el-Hüseyn b. Muhammed et-Tûsî (ö: 403/1012)²³
4. Ebû'l-Feth el-'Umerî Nâsır b. el-Hüseyn (ö: 444/1052)²⁴
5. Ebû Nasr Mansûr b. el-Hüseyn en-Nîsâbûrî (ö. 422/1030)²⁵
6. Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan el-İsfahânî (ö: 406/1015)²⁶
7. Ebû Mansûr 'Abdülkâdir el-Bağdâdî (ö: 429/1037)²⁷
8. Ebû Muhammed 'Abdullah b. Yûsuf el-İsfahânî (ö: 409/1018)²⁸
9. Ebû'l-Hasan 'Ali b. Ahmed eş-Şîrâzî (ö. 415/1024)²⁹
10. Ebû Sa'îd Muhammed b. Mûsâ es-Sayrâfî (ö: 421/1030)³⁰

¹⁹ Enbiya Yıldırım, *a.g.m.*, 181-183.

²⁰ *Sübkî*, IV/11-12; Zehebî, *Tezkire*, III/1134-1135; Sem'ânî, *el-Ensâb*, I/439; İbn 'Abdilhâdî, *Tabakâtu Ulemâ'î'l-Hadîs*, III/331; İbn Halikân, *Vefeyât* I/76; G.A.L., I/363, s. 447; Supp, I/363, s. 618.

²¹ Zehebî, *Tezkire*, III/1132; Sübkî, *Tabakât*, IV/8. Necm 'Abdurrahmân, *el-Beyhakî*, s. 78, Beyhakî'nin en yaşlı hocası.

²² Necm 'Abdurrahmân, *a.g.e.*, s. 79.

²³ İbn 'Abdilhâdî, *Tabakât*, III/329; Necm 'Abdurrahmân, *a.g.e.*, s. 83. Beyhakî'nin hocalarından Rûzbârî, Ebû Dâvud es-Sicistânî (275)'in es-Sünen'ini rivâyet edenlerden biri olan Ebû Bekr b. Dâsse vasıtasıyla, Sünen'in muhtevasına vâkif olan bir âlimdir. Yani Beyhakî doğrudan Ebû Dâvud'un Süneni'ne sahip olmasa bile, hocası vasıtasıyla rivâyetlerine muttali olduğu kanaatindeyiz. Bu durum, K. Ed- De'avâtî'l- Kebîr'in tahrîcinde de açıkça bellidir. el-Beyhakî'nin er-Rûzbârî'den yaptığı nakillerin birçoğunu Ebû Dâvud'un Sünen'inde lafız ve sened olarak aynen görmekteyiz.

²⁴ *İbn Hallikân*, I/76; Necm 'Abdurrahmân, *a.g.e.*, s. 85.

²⁵ Necm 'Abdurrahmân, *a.g.e.*, s. 87-88.

²⁶ Necm 'Abdurrahmân, *a.g.e.*, s. 89.

²⁷ Necm 'Abdurrahmân, *a.g.e.*, s. 91.

²⁸ Necm 'Abdurrahmân, *a.g.e.*, s. 92.

²⁹ Necm 'Abdurrahmân, *a.g.e.*, s. 93.

11. eş-Şerîf, er-Radiy (ö: 410/1019)³¹

12. Ebû 'Abdirrahmân Muhammed b. el-Hüseyin es-Sülemî, el-Ezdfî (ö: 412/1021)³²

13. İbn Ebi İshâk, el-Müzekkî (ö: 414/1023)³³

14. İbn Bişirân, es-Sükkerî, 'Ali b. Muhammed (ö: 415/1024)³⁴

15. Ebû Feth Hilâl b. Muhammed (ö: 414/1023)³⁵

16. Ebû 'Abdîlah Muhammed b. Fazl el-Ferrâ (ö: 431/1039)³⁶

17. Cenâh b. Nezîr el-Muhâribî (?)³⁷

18. Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin b. Fûrek (ö. 406/1015)³⁸

Ebû Bekr el-Beyhakî'nin hocaları, takdir edilir ki, bunlardan ibaret değildir, kaynaklarda belirtildiği ve eserlerinde gördüğümüz kadarıyla o, yüzlerce kişiden hadîs nakletmiştir. Beyhakî H. V. asırda hadîs yolculuğuna çıkan ender muhaddislerden birisidir. Horasan, Irak, Hicâz, Bağdâd, Kûfe, Cibâl ve Mekke'ye kadar giderek buralardaki alimlerden hadîs derlemiştir³⁹.

Hocalarının sayısının çokluğuna dair, *es-Sünenü'l-Kübrâ (Kitâbu's-Süneni'l- Kebîr)* esas alınarak Beyhakî'nin ricâlinin cerh ve tadili hakkında yapılmış müstakil çalışmaya bakılabilir⁴⁰.

Eserleri

Beyhakî'nin eserlerinin önemli bir kısmı bugün neşredilmiş, bazıları ise yazma halinde bulunmaktadır. Ama neşredilmemiş olanların kaybolduğu düşünülemez. Zirâ kendisi yazı malzemesinin ve yazı yazan (küttâb)ların daha iyi olduğu dönemde yaşamıştır. Eserlerinin sayısı hakkında hemen hemen aynı ifadeler kullanılmakta ama kesin rakam verilmemektedir. Beyhakî'nin "Telifâtı, kendisinden önce hiçbir şahsın yazmadığı miktarda, bin (1000) cüze yakındır." Kimilerince 1000 cüze ulaşmıştır. Bu eserlerden "şarktakiler ve garbtakiler istifade etti", "gelenler

³⁰ Necm 'Abdurrahmân, a.g.e., s. 94.

³¹ Sübkî, *Tabakât*, IV/8; Zehebî, *Tezkire*, III/132.

³² Zehebî, *Tezkire*, III/132; İbn 'Abdilhâdî, *Tabakât*, III/329.

³³ Sübkî, *Tabakât*, IV/8.

³⁴ Zehebî, *Tezkire*, III/132; İbn 'Abdilhâdî, a.g.e., s. III/329.

³⁵ İbn 'Abdilhâdî, a.g.e., s. III/329.

³⁶ Sübkî, *Tabakât*, IV/8.

³⁷ İbn 'Abdilhâdî, a.g.e., III/329.

³⁸ İbn 'Abdilhâdî, a.g.e., III/329.

³⁹ Sübkî *Tabakât*, IV/8-9; Zehebî, *Tezkire*, III/1132.

⁴⁰ Necm 'Abdurrahman Halef, *Mu'cemu'l-Cerh ve't-Ta'dil li Ricâli's-Süneni'l-Kübrâ*, Riyad, 1989.

tarafından çeşitli şehirlere taşındı⁴¹. Kaynaklarda çok sayıda olduğu bildirilen eserlerden bir kısmını, kısa tanıtımlarla vermek istiyoruz.

1. Ahkâmü'l-Kur'ân

Beyhakî bu eserinde, Şafîî'nin ahkâm âyetleri hakkındaki açıklamalarını derlemiştir⁴².

2. Câmî'u Ebvâbi Kirâati'l-Kur'ân⁴³

3. el-Eczâtu'l-Kenceruziyât⁴⁴

4. Ehâdisu's-Şafîî⁴⁵

5. Beyânu Hata'i men Ahta'e'ale's-Şâfi'⁴⁶

6. Terğîbu's-Salât⁴⁷

7. et-Terğib ve't-Terhîb⁴⁸

8. Kitâbu'z-Zühdi'l-Kebîr⁴⁹

9. Kitâbu'z-Zühdi's-Sağîr⁵⁰

10. Delâilu'n-Nübüvve ve Ma'rifetu Ahvâli Sahibi's-Şerî'a⁵¹

11. el-Mebsût fi Furû'i's-Şafî'iyye⁵²

⁴¹ İbn 'Abdilhâdî, *Tabakât*, III/331; Zehebî, *Tezkire*, III/1133; Sem'ânî, *el-Ensâb*, I/438; Subkî, *Tabakât*, IV/9; İbn hallikân, *Vefeyât*, I/76; İbn 'İmâd, *Şezerât*, III/305; Ebû Bekr Şehbe, *Tabakât*, I/226; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII/94; *Hediyetü'l-Ârifin*, I/78.

⁴² Necm 'Abdurrahmân, *el-Beyhakî*, s. 114; Eser İzzet el- 'İtr'in Mısır, 1951'deki neşriyle okuyucuya sunulmuştur. Ayrıca, *Keşfu'z-Zünûn*, I/20; G.A.L., Supp, I/363, s. 619; M. Ziyâurrahmân, *el- 'Azamî, el-Medhal il Beyhakî*, s. 54.

⁴³ Muhammed 'Abdülkâdir Ahmet 'Atâ, *el-Âdâp Li'l- Beyhakî* (Mukaddime), s. 11, Eser hâlâ mahtuttur.

⁴⁴ Necm 'Abdurrahmân, *a.g.e.*, s. 114. Beyhakî bu cüzleri, Ebû Sa'd el-Kencerüzî'nin hadîslerinden oluşturduğu için, onun ismini yad etmek amacıyla eserine bu ismi vermiştir.

⁴⁵ Muhammed Ziyâurrahmân el-Azamî, *el-Medhal il'l-Beyhakî* (Mukaddime), s. 55: Bu kitabın Kahire'de 300 vr. Halinde nüshâsı vardı.

⁴⁶ Necm 'Abdurrahmân, *a.g.e.*, s. 115: Bu eser eş-Şerîf Nayif tarafından 1983'te neşredilmiştir.

⁴⁷ *Keşfu'z-Zünûn*, II/400; *Esmâu'l-Müellifin*, I/78.

⁴⁸ İbn 'Abdilhâdî, *Tabakât*, III/330.

⁴⁹ Sem'ânî, *el-Ensâb*, I/438; Zehebî, *Tezkire*, III/1133; *Keşfu'z-Zünûn*, II/1422; *Esmâu'l Müellifin*, I/78; G.A.L. Supp. I/363, s. 619; ez-Zühdi'l-Kebîr, Takiyuddin en-Nedevi'nin Tahkîk ve Ta'likıyla, Kuveyt'te 1983'te tek cilt halinde basılmıştır.

⁵⁰ *Keşfu'z-Zünûn*, II/1422; İbn Abdilhâdî, *Tabakât*, III/330; Özbek, Yusuf, *Hadîs Literatürü*, (Terc.) s. 70.

⁵¹ *Keşfu'z-Zünûn*, I/760; G.A.L., I/363, s. 619; Sem'ânî, *el-Ensâb*, I/438; Özbek, Yusuf, *a.g.e.*, s. 216. Eser, torunu 'Ubeydullah ve daha başka râvileri tarafından rivâyet edilmiş olup, eksik ve tam olarak çeşitli tarihlerde basılmıştır. En son 'Abdulmutî' Kal'ari tarafından tahkîk edilerek 1985'de Beyrut'ta 7 cilt halinde neşredilmiştir. Delâil'i, Sirâcuddîn b. Mülakkîn (804/1401) ihtisar etmiştir. İhtisarı 324 sayfa halinde Dâru'l-Kütübü't-Tahâriyye'de bulunmaktadır.

⁵² *Keşfu'z-Zünûn*, II/1577-1582; *Esmâu'l-Müellifin*, I/78; Sem'ânî, I/438; G.A.L., I/363, s. 447; Özbek, Yusuf, *a.g.e.*, s. 337. Kaynaklar Beyhakî'nin bu kitabını, "Nusûsu's-Şafîî" adlı eseriyile karıştırmaktadır. Bunlar iki ayrı eserdir. el-Mebsût "Keşfu'z-Zünûn"a göre 20 cilttir. Nusûsu'ise, Sem'ânî'de üç müccel olarak zikredilir.

12. el-Hilâfiyât Beyne'l-Hanefiyye ve'ş-Şâfi'iyye⁵³
13. el-İntikâd 'ale'ş-Şâfi'i⁵⁴
14. Fezâilu'l-Evkât⁵⁵
15. el-'Uyûn fi'r-Redd 'alâ Ehli'l-Bida'⁵⁶
16. el-Muhî⁵⁷
17. er-Risâle⁵⁸
18. Kitâbu'l-Medhal ilâ's-Süneni'l-Kübrâ⁵⁹
19. Câmî'u't-Tevârih⁶⁰
20. Kitâbu'l-Ba's- ve'n-Nüşûr⁶¹
21. İsbâtu 'Azâbi'l-Kabr⁶²
22. Kitâbu Menâkibi'ş-Şâfi'⁶³
23. el-Kirâatü Halfe'l-İmâm⁶⁴

⁵³ Zehebî, *Tezkire*, III/133; İbn 'Abdilhâdî, *Tabakât*, III/330; *Esmâu'l-Müellifin*, I/78; Özbek, Yusuf, a.g.e., s. 27; el-'Azamî, *el-Medhal*, (Mukaddime), s. 61. eserin iki cilt oluşu ve konusunda kendinden önce bir kitap yazılmadığı belirtilmektedir.

⁵⁴ *Keşfu'z-Zünûn*, I/175; İbn 'Abdilhâdî, III/330; Zehebî, *Tezkire*, III/133; Eser, "el-Mu'tekâd" adıyla da bilinmektedir. Aynı isimle el-Gazâlî (505/1111)'in ve Ebû Hafs en-Nesefî (538/1143)'in de eserleri mevcuttur. *Keşfu'z-Zünûn*, II/1731.

⁵⁵ *Keşfu'z-Zünûn*, I,175; İbn 'Abdilhâdî, III/1274; G.A.L., Supp., I/363, s. 619; *Sem'ânî*, I/438; *el-Azâmî*, a.g.e., s. 62; Özbek, Yusuf, a.g.e., s. 72.

⁵⁶ *el-'Azamî*, a.g.e., s. 62.

⁵⁷ *Keşfu'z-Zünûn*, II/1621; *Esmâu'l-Müellifin*, I/78; G.A.L., Supp. I/363, s. 619; el-Azamî, *el-Medhal* (Mukaddime), s. 62; Özbek, Yusuf, a.g.e., s. 437. el-Azamî bu eserin İmâmu'l-Harameyn'in babası Ebû Muhammed el-Cüveynî (438)'ye Beyhakî'nin yazdığı bir risâle olduğunu, hadîs ilimlerinden bahsettiğini belirtmektedir. el-Cüveynî bu eseri alınca "Bu ilim bereketlidir" deyip Beyhakî'ye du'â etti ve kendisi bu konuda yazmaktan vazgeçti. *Keşfu'z-Zünûn*'da, el-Cüveynî'nin de bu isimde eseri olduğu belirtiliyorsa da biz bunun "el-Muhî"nin şerhi olduğu kanaatindeyiz. Şerhini, el-Azamî belirtmiştir. Ayrıca, el-Beyhakî'nin "Ma'rifetu 'Ulum'l-Hadisî'ne de el-Muhî dendiği tahmin edilmektedir.

⁵⁸ G.A.L., Supp., I/363, s. 619; *el-'Azamî*, a.g.e., s. 62. Beyhakî'nin bu ikinci risâlesi, 'Amîdu'l-Mülk'e hitaben, Eş'arî alimleri takibata almaması için bir rica niteliğindedir.

⁵⁹ *Esmâu'l-Müellifin*, I/78; İbn 'Abdilhâdî, *Tabakât*, III/330; Zehebî, *Tezkire*, II/1133. Eser, Ziyâurrahmân el-'Azamî'nin tahkikiyle tek cilt halinde Kuveyt'de 1984'de basılmış olup, biz de el-'Azamî'nin buradaki mukaddimesinden istifade etmiş bulunmaktayız.

⁶⁰ *Esmâ'ül-Müellifin*, I/78. Eserin Farsça olduğu zikredilmektedir.

⁶¹ *Keşfu'z-Zünûn*, II/402; *Esmâu'l-Müellifin*, I/78; Zehebî, *Tezkire*, III/1133; G.A.L., I/363, s. 447; *el-'Azamî*, a.g.e., s. 57. Eseri 'Abdulâziz es-Sâ'idî, Medine'de Doktora Tezi olarak tahkik etmiştir, bir mücellerdir.

⁶² *Keşfu'z-Zünûn*, I/9; *Esmâu'l-Müellifin*, I/78; G.A.L., Supp., I/363, s. 619; el-'Azamî, a.g.e., s. 58. Şerefi Muhammed el-Kudât'ın tahkikiyle H. 403 yılında 'Amman'da basılmıştır.

⁶³ *Keşfu'z-Zünûn*, II/840; *Esmâu'l-Müellifin*, I/78; İbn 'Abdilhâdî, a.g.e., III/330; Zehebî, *Tezkire*, III/1133; G.A.L., Supp., I/363, s. 619. iki cüz halinde Ahmet Sakr tahkikiyle Kahire, H. 1391/1971'de basılmıştır.

24. el-Musannaf fi Fezâilî's-Sahâbe⁶⁵
25. Kitâbu'l-Esmâ ve's-Sifât⁶⁶
26. el-Câmi'u'l-Musannaf fi Şu'abi'l-Îmân⁶⁷
27. Kitâbu'l-Edeb⁶⁸
28. Erbe'ün fi'l-Hadîs⁶⁹
29. el-Câmi' fi'l-Hatm⁷⁰
30. Kitâbu'l-İtikât ve'l-Hidâye ilâ Sebîlî'r-Reşâd⁷¹
31. Kitâbu's-Süneni's-Sağîr⁷²
32. Kitâbu'l-Ma'rifeti's-Sünen ve'l-Âsâr 'ani'n-Nebiyî'l-Muhtâr⁷³

⁶⁴ G.A.L., Supp., I/363, s. 619; el-'Azamî, a.g.e., s. 56. Hindistan, H. 1315'de ve Muhammed Sa'îd Besyûnî Zejlûl'un tahkikiyle H. 1405/1984'te Beyrût'da basılmıştır.

⁶⁵ *Keşfu'z-Zünûn*, II/1712; *Esmâu'l-Müellifin*, I/78; el-'Azamî, a.g.e., s. 56. Bu eser Sem'ânî'ye ulaşmış; Ebû 'Alî 'Abdülhamîd el-Havârizmî'nin naklettiği bu rivâyetler Talhâ ve Zübeyr'den semâ' yoluyla alınmıştır.

⁶⁶ *Keşfu'z-Zünûn*, III/1391; *Esmâu'l-Müellifin*, I/78; *İbn 'Abdilhâdî*, a.g.e., III/330; Zehebî, *Tezkire*, III/1132; Sem'ânî, *el-Ensâb*, I/438; el-'Azamî, a.g.e., s. 56. Eser Hindistan'da H. 1313'de, Zâhid el-Kevserî tahkikiyle, Mısır'da H. 1348/1929'de basılmıştır.

⁶⁷ Zehebî, *Tezkire*, III/1132; G.A.L., I/363, s. 447; Sem'ânî, *el-Ensâb*, I/438; *Keşfu'z-Zünûn*, I/574; el-'Azamî, a.g.e., s. 56; Özbek, Yusuf, a.g.e., s. 84. Baskı tarihleri ve nüshâları hakkında geniş bilgi verilmektedir. İbn Mülâkkîn (804/1401)'in eseri ihtisâr ettiği belirtilmektedir. Bu da 1940, H. 1310 ve 1340'ta basılmıştır. Ayrıca Şemsuddîn Konevî ve Muhammed b. Hâmeveyh'in ihtisarları ile Celâluddîn es-Süyûtî'nin Müntekâ'sında vardır. Süyûtî bu çalışmasında Şu'ab'in Kütüb-i Sitte'ye zevâidine de yer vermiştir. el-'Azamî, Ebû hafs el-Kazvîni (669/1270)'in ihtisarından da bahsetmiştir.

⁶⁸ İbn 'Abdilhâdî, a.g.e., III/330; G.A.L., I/363, s. 447; Zehebî, *Tezkire*, III/1133; el-'Azamî, a.g.e., s. 54-55. Eser Muhammed Abdülkâdir 'Atâ tarafından tahkik edilerek Beyrut, 1986'da neşredilmiştir.

⁶⁹ *Keşfu'z-Zünûn*, I/53; *Esmâu'l-Müellifin*, I/78; İbn 'Abdilhâdî, a.g.e., III/330; Zehebî, *Tezkire*, III/1133; el-'Azamî, a.g.e., s. 55. K.el-Erba'îne'l-Kübrâ (Kebîr) ve K. el-Erba'îne's- Süğra (Sağîr) olmak üzere iki yarım kalmış eserden bahseder. Kâtip Çelebi "Eser, 40 Bâb olup 100 hadîsten müteşekkildir." der. Ama *Keşfu'z-Zünûn*, II/1417'de "K. ed-De'avâtî's-Süğrâ'dan bahseder. Şunu belirtelim ki; burada olduğu gibi, bir çok eserin ismi, orijinalinde "Kitâbu..." diye başladığı halde, eserler hakkında bilgi verenler ve nâşirler bunu zikretmeksizin, eserin ismini yazarken, sonlarındaki "...Kebîr veya Sağîrî, "Kübrâ veya Süğrâ" olarak vermektedir. Bunlar büyük ölçüde hatalıdır. Eserin isminin o yanlış üzere tercüme edilmesi halinde, hatanın vehameîi anlaşılmaktadır.

⁷⁰ el-'Azamî, Ziyâurrahmân, el-Medhal (Mukaddime), s. 55.

⁷¹ *Keşfu'z-Zünûn*, III/1393; *Esmâu'l-Müellifin*, I/78; G.A.L., Supp., I/363, s. 619; Sem'ânî, *el-Ensâb*, I/438; 'Ale'l-Ebvâb tasnif edilmiş olan bu eseri öğrenciler icâzet için okurlardı. İbrahim b. 'Ömer el-Bikâ'î (885/1480)'nin, eser üzerine ihtisâr ve ilâvesi vardır. 1961'de Kahire'de tahkikli neşri yapılmış, 1984'e Beyrut'ta bu baskı tekrarlanmıştır.

⁷² G.A.L., I/363, s. 447; Sem'ânî, a.g.e., I/438; Zehebî, *Tezkire*, III/1132; *Keşfu'z-Zünûn*, II/1107, *Esmâu'l-Müellifin*, I/78. Eser iki mücellled olup mahtuttur. İhtivâ ettiği hadîsler muallaktır.

⁷³ *Keşfu'z-Zünûn*, II/1739, *Esmâu'l-Müellifin*, I/78; İbn 'Abdilhâdî, a.g.e., III/330; Sem'ânî, a.g.e., I/438; Zehebî, *Tezkire*, II/1132; 'Abdulâlî Hamîd, Şu'abu'l-Îmân (Mukaddime), I/55; İbn 'Îmâd'ın "el-Ma'ârif" adıyla verdiği eseriyle bir taraftan Şâfiî'nin naslarını tahrîc etmiş, ihtilaflarını çözümlenmiş öbür taraftan et-Tahâvî'ye cevap niteliği taşıyan açıklamalarda bulunmuştur. Eser dört mücellled olup bir cüzü Seyid Ahmed Sagar'ın tahkikiyle Mısır'da neşredilmiştir.

33. el-Kitâb fi Hayâtî'l-Enbiyâ fi Kubûrihim⁷⁴
34. es-Sünenü'l-Kübrâ (Kitâbu's- Süneni'l- Kebîr)⁷⁵
35. Kitâbu'l-İsrâ⁷⁶
36. el-Yenâbî' fi'l-Usûl⁷⁷
37. Kitâbu'r-Ru'ye
38. Me'âlimu's-Sünen
39. Menâkibu'l-İmâm Ahmed
40. Tahrîcu Ehâdisi'l- Ümm

Beyhakî'nin eserleri içerisinde önemli olanlarını Tabakât kitapları bu şekilde zikretmektedir. Biz bu eserlerin matbû' ya da yazma halinde mevcut olduklarına ve neşredilenlerin yayın tarihlerine işaret etmeye çalıştık⁷⁸.

Talebeleri

Beyhakî, kendisini ebedileştiren kıymetli eserler bırakmış olmanın yanında bu kitapları sonraki nesillerin istifadesine sunacak olan yüzlerce talebe yetiştirmiştir. Onlardan isimlerini tesbit ettiklerimizi belirtmeye çalışacağız.

1. Ebû Ali İsmâ'il b. Ahmed el-Husrevcirdî (oğlu) (ö: 507/1113),
2. Ebû Nasr 'Abdurrahmân b. 'Abdülkerim el-Kuşeyrî (ö: 514/1120),
3. Ebû 'Abdillah Muhammed b. Fadl el-Fürâvî (ö: 530/1137)⁷⁹,
4. Ebû'l-Muzaffer 'Abdülmün'im b. 'Abdülkerîm el-Kuşeyrî (ö: 532/1137),

⁷⁴ G.A.L., I/363, s. 447; *Keşfu'z-Zünûn*, II/1455; *Esmâu'l-Müellifin*, I/78; Özbek, Yusuf, a.g.e., s. 48. Eser bir başka isimle de "Kitâbu mâ Verade fi Hayâtî'l-Enbiyâ Ba'de Vefâtihim" olarak bilinir.

⁷⁵ *Keşfu'z-Zünûn*, II/1007; *Esmâu'l-Müellifin*, I/78; Sem'ânî, a.g.e., I/438; ez-Zehabî, *Tezkire*, III/1132; İbn 'Abdilhâdî, a.g.e., III/330; Özbek, Yusuf, a.g.e., s. 26; el-'Azamî, a.g.e., s. 51-52; Riyâzizâde, *Esmâu'l-Kütüb*, s. 171. Kaynaklarda, eserin nüshâları ve baskılarına dâir geniş bilgi mevcuttur. Eser üzerinde tenkid ve ihtisar çalışmaları da bir hayli fazladır. Bunlar: İbn Abdilhâlik (744/1343), ez-Zehabî (748/1347), İbn Tükmânî (747/1346), Abdülvahhâb eş-Şarânî (973)'nin çalışmaları; İbn Kutluboğa (879/1474)'nin, "Tercihü'l-Cevheri'n-Nakî"sidir. Bu eser alfabetik olup "mim" harfine kadar gelebilmiştir. Bunların en önemlisi İbn Tükmânî'nin "el-Cevheru'n- Nakî fi'r-Redd 'alâ'l-Beyhakî" adındaki hâşiyesi de son baskıda birlikte neşredilmiştir. Eser 10 cilt halinde basılmıştır.

⁷⁶ *Keşfu'z-Zünûn*, III/1390; Zehebî, *Tezkire*, III/1133; İbn 'Abdilhâdî, a.g.e., III/330'da "Kitâbu'l-İsrâ", *Esmâu'l-Müellifin*, I/78'de, "K. el-**Esrar**" gibi garib bir isim vardır. Eserin "Mi'râc'tan bahsettiği söylenmektedir. Muhtemelen bir yanlış okuma sözkonusu olup, eserin adı "K. el-İsrâ" olmalıdır.

⁷⁷ *Keşfu'z-Zünûn*, II/2051; Riyâzizâde, a.g.e., s. 342-343; *Esmâu'l-Müellifin*, I/78. Eser hâlâ mahtuttur. Riyâzizâde İsmail b. el-Hüseyn Ebû'l-Kâsım, şeklinde hatalı vermekte, Kâtib Çelebi ise "el-Hanefî" demektedir.

⁷⁸ *Keşfu'z-Zünûn*, I/261, II/1726, 1836; İbn 'Abdilhâdî, a.g.e., III/330; Zehebî, *Tezkire*, III/1133; *Esmâu'l-Müellifin*, I/78; G.A.L., I/363; el-'Azamî, a.g.e., s. 54, 58, 59; el-Hamid, Şu'abu'l-İmân, (Mukaddime), I/53, 55.

⁷⁹ Kitâbu'd-De'avâtî'l-Kebîr'in elimizdeki nüshâsının râvisidir.

5. Ebûl-Hasan 'Ubeydullah b. Muhammed el-Beyhakî (Torunu) (ö: 523/1128),
6. Ebû 'Abdillah el-Hüseyin b. Ahmet el-Husrevcirdî, (?),
7. Ebû Muhammed 'Abdülcebbar b. Muhammed el-Beyhakî el-Huvârî (ö: 536/1141),
8. Ebû'l-Hasan 'Abdülcebbar b. 'Abdilhâb ed-Dehân (ö: 527/1132),
9. Ebû'l-Me'âlî Muhammed b. İsmâ'il el-Fârisî (ö: 539/1144),
10. Ebû'l-Kâsım Temîm b. Ebî Sa'îd el-Cürcânî (ö: 530/1135),
11. Ebû 'Ali 'Abdülhamîd b. Muhammed el-Beyhakî (ö: 535/1140),
12. Ebû Bekir 'Abdurrahmân b. 'Abdillah el-Buhayrî, (?),
13. Ebû Nasr 'Ali b. Mes'ûd eş-Şücâfî, (?),
14. Ebû 'Abdillah Muhammed b. Ferh, (?),
15. Ebû'l-Feth Nâser b. Muhammed, (?),
16. Ebû Muhammed Hibetullah b. Sehl es-Seyyidî, (?),
17. Ebû Sa'd Hibetullah b. Kâsım el-Merhânî, (?),
18. Ebû Bekr Yahyâ b. 'Abdirrahmân el-Makbûrî, (?),
19. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. 'Abdilhâb el-'Abdî, (?),
20. Hamd b. Muhammed ez-Zübeyrî, (?),
21. Ebû'l-Kâsım, Zâhir b. Tâhir eş-Şehhâmî (ö: 533/1138),
22. Ebû 'Abdirrahman Tâhir b. Muhammed eş-Şehhâm, (?),
23. Ebû İsmâ'il 'Abdullah b. Muhammed el-Ensârî (ö: 481/1088),
24. İbn Futeyme Hüseyin b. Ahmet el-Beyhakî (ö: 536/1141),
25. İbn Mende' (ö: 511/1117)⁸⁰.

Sonuç ve Genel Değerlendirme

İmâm Beyhakî'nin "Tür Edebiyatı" olarak Hadis Literatürüne kazandırdığı zenginlik üzerine genel bir değerlendirme yaparak çalışmamızı tamamlamak istiyoruz.

Hadise münhasır eserleri, ağırlıklı olarak Şâfiî mezhebinin hadis kaynaklarını ortaya koymak üzerinedir diyebileceğimiz kadar belirgindir. İmâm Şâfiî ve mezhebine yönelik eleştirileri reddetmeye ve mezhebin kaynağının hadis

⁸⁰ Beyhakî'nin talebeleri için bkz: Zehebî, *Tezkire*, III/1135; Sübkî, *Tabakât*, IV/9; İbn Hallikân, I/76; İbn 'Abdilhâdî, *Tabakât*, III/3390; Necm 'Abdurrahmân, *el-İmâmu'l-Beyhakî*, s. 97-108.

olduğunu; diğer mezheblere bu itibarla rüchaniyeti bulunduğunu gösterme gayretiyle Beyhakî, ömre bedel eserler tasnif ve telif etmiştir.

Beyhakî'nin eserlerinde gördüğümüz bir başka özellik, kendi asrında çokça gündemde olan kelâmî ve fikhî meselelere, hadislerle cevap verme gayretidir. Bu özelliği ile ehl-i hadis'in V. Hicri asır temsilcisidir diyebiliriz.

Hicri V. Asırda örneğine az rastlanacak derecede, hadisleri isnadlarıyla nakledip, isnad değerlendirmelerinde; cerh ve ta'dilde bulunması da, Tedvîn ve Tasnîf döneminin Rivâyet, Râvî ve Mervî'ye dair usûl kâidelerini yaşatan azimli bir gelenekçi olduğunu göstermektedir.

İmâm Beyhâkî, hakkında eser yazmayı düşündüğü konuları, o zamanın âlimlerinin ve halkının gündemini oluşturan ilmi ve ahlâkî meselelerden seçtiğini; gündemden uzak, entelektüel bir bencillik içinde olmadığını gösterircesine, bazı konularda kendisinden önce yazılmış olan eserleri, rivâyet veya hadis açısından geliştirmeye veya seleflerince hakkında hadislerin derlenmediği mevzulara dair müstakil eser tasnifine ağırlık verdiği anlaşılmaktadır. Bunun örneklerini teşkil edecek liste yukarıda verilmişti. Ancak burada, Hadis Edebiyatı'nda "TÜR" eserleri dediğimiz, fur'ûât sayılabilecek bazı konuların her birine dair, var olan bütün ilgili rivâyetlerin derlendiği müstakil eser verme yeteneği, Beyhakî'yi ve devrini daha detaylı incelemeye sevketmektedir. Eserlerinden, Şu'bu'l-Îmân, Kitâbu's-Süneni'l-Kebîr, Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr, Delâilü'n-Nübüvve ve Kitâbu'd-De'avâti'l-Kebîr'i incelendiği takdirde, önceki asırlarda ortaya konmuş olan tasnif örneklerinin içinde yer verilen fer'î bir meseleye dair, müstakil ve ilgili bablarda, seleflerinin eserlerinde olmadığı kadar çok miktarda hadisin yer aldığı musannafatın sahibi, farklı ilim dallarınca da incelenmeye değer.

Kendisinden önce de var olan bazı "Tür edebiyatı"na, meselâ, Erbe'ûn (Kırk Hadis), Salât 'alâ'n-Nebî, Delâil, Kitâbu'l-Kazâ ve'l-Kader, Kitâbu'l-Esmâ ve's-Sıfât ve Îmân konularının bir çok cüzüne münhasır hacimli eserlerin, Beyhakî ile rivâyet dolgunluğuna ulaştığını müşahede etmekteyiz. Bu vasfıyla Beyhakî ve eserleri, kendisinden öncekilerin derlendiği ama sened kullanım bakımından da sonrakilerin kaynağını teşkil eden, bir yönüyle Tasnif Devri'nin diğer bazı hususiyetleriyle Derlemecilik Dönemi'nin özelliklerini taşıyan "Muhadram Dönem"nin en önemli temsilcisidir ki, artık H. V. Asırdan sonra, hadislerin isnadlı; şahıstan alınarak nakledildiği dönem de sona ermiştir denilebilir. Uzayıp giden isnadın muhafazası insan takatını zorlarken, talebe ve hocayı resmi çatı altında buluşturan ve himaye

eden "Medreseler" de bu zorluğa cevap vermekte; tasnif edilmiş olan eserler hadis naklinde, Tasnif Dönemi'nin isnadının veya râvisinin yerini almıştır diyebiliriz. İşte bu geçiş dönemini belirleyen, Tasnif Devri'ni uğurlayan, Şerh ve Derleme Devri'ni karşılayan birkaç muhaddisten birisi de Beyhakî olmuştur.

Hocalarının, İslâm ilimlerinin birçok dalında söz sahibi olma kudreti yanında sayılarının çokluğu, Beyhakî'yi yetiştiren kaynakların ne derece ciddi ve kıymetli olduğunu, eserlerinin sayısı, enfes tasnifi ve bol hadis malzemesiyle müşahede etmekteyiz. Elbette zengin mazisi, kendisinden bu mirası talep eden öğrencilerinin de, hem sayıca hem de ilimce sonraki nesillere, azımsanamayacak bir birikimin aktarılacağına müjdecisi durumundadır.

Talebesinin de hocaları gibi horasan bölgesinde yoğunlaşmış olması, akıllara bazı sorular getirmektedir. Kesin cevap olmamak kaydıyla birkaç tahmini öne sürmek mümkün olabilir. İlim adamının kendi memleketinde ilmi birikimini yayma endişesinden öte, belki de bu duyguya sevkeden ciddi sebeplerin sâikiyle; o bölgedeki ilmî yaklaşımlara, siyâsî ve kültürel şartlara karşı, ehl-i sünnet anlayışının yayılması gereğine istinaden, hadis uleması, ehl-i re'y denilen zümreyi oluşturan bazı mezheplerin yanısıra bid'at firkalarına zemin teşkil edecek fikirlerin canlı bir şekilde tartışılıp halka sunuluyor olması, ayrıca bölgenin geçmişteki inançlara zemin teşkil ettiği ve önceki dinlerin bakiyelerinin etkisinin hâlâ devam ediyor olduğu şüphesini akla getiriyor. Hicri IV. ve V. asırlarda Horasan (Eski İran) bölgesinin sahne olduğu, ehl-i sünnet dâhilinde ve hâricinde telâkki edilen mezheplerin, Sünnî siyâsal itikidârın da varlığını ve devâmını sürdürmek için ortaya koyduğu mücadelelerle eşzamanlı ve birbiriyle irtibatlı ele alınması ve incelenmesi gereklilik arz etmektedir. Bir coğrafyanın, üzerinde asırlardır yaşanmış kültür ve edebiyat birikimiyle tanımlanması, o bölgede vücûda getirilmiş olan eserlerin ve yazılı malzemenin ortaya çıkışına sebep teşkil eden olaylarla birlikte ele alınması bir zarûrettir. Yani her devir ve her kültürel coğrafya kendi eserlerine bir şekilde yansımıştır diyebiliriz.

Beyhakî'yi ve eserlerini de, kendi zamanının ve coğrafyasının icaplarından ayrı olarak ele alamıyacağımıza göre; bu denli velûd bir muhaddisin, Şâfiî mezhebinin hadis kaynaklarını cem ve tahrîc eden, ama kendi türündeki Sünen ve Câmi'lerde olmadığı miktarda Hadis ve Eser'in, Beyhakî'nin tasnifatında yer alması, O'nun belli bir isbat peşinde olduğunun göstergesidir. Ancak bu duyguyu peşinen itham etmek yerine, kendisini haklı çıkaracak şartların mevcudiyetini de göz ardı etmemek gerekir. Bize göre bu bölgede, Beyhakî gibi daha birçok ehl-i sünnet

muhaddislerin faaliyetleri ve te'lifâtı, kitlelerin İslâm anlayışındaki yönünü tayin etmede, ulemânın da itikâdî ve fikhî görüşlerini, Hadis ve Sünnet'ten uzaklaşmadan, bir bütünlük ve naslarla uyum içerisinde ortaya koymalarında etkili olmuştur diye tahmin ediyoruz.

Beyhakî ve diğer Horasan muhaddislerinin telif ve tasnif ettiği eserlerin muhtevâsı, isimleri ve fer'î meselelere dâir müstakil cüz veya kitaplar halinde ortaya çıkması, onların Sünnet'i yayma ve ihyâ etme gayretiyle izâh edilebilir. Zaten bunu gerekli kılacak sebeplerin de yeterince var olduğunu biliyoruz.

İşte musannıfımızın, bu ve benzeri endişelere binâen, Hadis İlmi'nin önem arz eden ama aynı zamanda muhataralı konularına münhasır müstakil hacimli eserler kaleme almak sûretiyle, Hadiste Tür Edebiyatı'na katkısı çok olmuştur. Eserlerinin isimlerinde bunu görmek mümkündür.